

ROUTE

EDUCATIONAL & SOCIAL SCIENCE JOURNAL

ISSN: 2148-5518

Volume 7, Issue 11, November 2020, p.162-178

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.2823>

ArticleHistory:

Received

05/09/2020

Received in

revised form

14/11/2020

Available online

15/11/2020

THE PROBLEM OF INTERNAL DEMOCRACY IN POLITICAL PARTIES AND SOME FACTORS AFFECTING INTERNAL DEMOCRACY OF PARTIES IN TURKEY

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ SORUNU VE TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİYİ ETKİLEYEN BAZI UNSURLAR¹

Yılmaz DEMİRHAN²

Abstract

Today, in modern democratic countries, the governance of the country is determining by the preferences of the people. The method of Representative Democracy has been developed for the reason that it is not always possible to consult everyone's opinion due to the financial and temporal cost of the immediate determination of election results, because of the population density of countries. The people participate in governance by selecting some people. Today, the most important element in this participation is political parties. The political parties formed by some people gathering together by defining their aims, forms of management and organization, enter into a race to obtain political power according to the political ideas and demands of the group of people that they represent. In this race, the political parties try to provide superiority to their rivals by their rhetoric about democracy. In the other words, every promise and action to raise the standard of democracy in the country shows the possibility of bringing parties to the position of power in the perceptions of the voters. In this context, the size of the practice of the democratic conventions in the determination of internal organization and management levels and determination of candidates in the political parties has great importance as much as the message given to the society. Voters often interest in the establishment and functioning of this democratic consciousness and conventions in the party, before the democratic goals promised by the political parties about the country's administration. For this reason, intra-party democracy is an issue that is being discussed and academic studies are made on it, in many countries. About a hundred years ago, German Robert Michels has handled this issue and tried to explain the lack of intra-party democracy by the term of the "Iron Law of Oligarchy", in his book Political Parties. Even though the democratic consciousness in political

¹ Bu çalışma, 10-12 Ekim 2019 tarihinde gerçekleştirilen III. Uluslararası Ekonomi Siyaset ve Yönetim Sempozyumunda "Türkiye'de Siyasal Partilerin Yönetim Kademelerinin Belirlenmesinde Demokratik İlkelerin Geçerliliği: Parti Tüzükleri Bağlamında Bir Değerlendirme" ismi ile Sunulmuş ve Bildiriler Kitabında basılmış metninin gözden geçirilmiş, güncellenmiş ve genişletilmiş halidir.

²Doç. Dr. Dicle Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yilmaz.demirhan@dicle.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3762-7387

RESS Journal

Route Educational & Social Science Journal

Volume 7/Issue 11, November 2020

parties has improved greatly since then, it is still possible to say that the “Iron Law of the Oligarchy” still valid in most countries. The history of the participation of people in the governance in Turkey is about a hundred years, since the last period of the Ottoman Empire. An important part of this process was continued by interruptions. The duration of the existence of political parties in Turkey also comes close to an equivalent period. However, just like democratic governance, the existence of parties has been often interrupted. However, democratic values were not sufficiently involved in the internal functioning of political parties, especially in the early periods. We can say that these problems continue at a certain level today. In this study, it is studied that whether the political parties which are the only apparatus of obtaining the power in modern democracies, give adequately place democratic conventions in their internal functioning or not, on the cases of the regulations of some political parties in Turkey. In this framework, the regulations of the four political parties (Justice and Development Party, Republican People's Party, People's Democracy Party, and Nationalist Movement Party) in the parliament with the highest number of votes will be examined and an evaluation has been made on the democratic functioning of these parties. When the regulations of these four parties are examined which were chosen as cases, it is seen that they try to determine the levels of administration according to democratic practices and establish mechanisms appropriate to them in the context of these texts. On the other hand, there are many issues preventing democracy in political parties. These are the obligation to be a member of political parties, membership fee, leader influence, election method based on the members of the parties, political prohibition of civil servants, and a culture of common obedience. In this study, the descriptive method which includes text analysis is used.

Keywords: Political parties, intra-party democracy, Turkey.

Özet

Günümüzde çağdaş demokratik devletlerde ülkenin yönetimi halkın tercihleri ile belirlenmektedir. Ülkelerin nüfus yoğunluğuna dayalı olarak, seçim sonuçlarının hemen belirlenmesinin maddi ve zaman maliyeti bakımından, herkesin görüşüne her zaman başvurmanın mümkün olmadığı gerekçesiyle, Temsili Demokrasi yöntemi geliştirilmiştir. Halk, yönetime bazı kişileri seçerek katılmaktadır. Günümüzde, bu katılımı en önemli unsur siyasal partilerdir. Belirli sayıdaki insanın bir araya gelip amaçlarını, yönetim ve örgütlenme biçimlerini belirleyerek oluşturdukları siyasal partiler, temsil ettikleri kitlenin siyasal düşünceleri ve talepleri doğrultusunda siyasal iktidarı ele geçirme yarışına girerler. Siyasal partiler, bu yarışta rakiplerine üstünlüğü, en fazla demokrasiye ilişkin söylemleriyle sağlamaya çalışırlar. Başka bir ifadeyle, ülkede demokrasi standardını yükseltmeye yönelik her vaatleri ve eylemleri, partileri seçmen nazarında iktidar pozisyonuna biraz daha taşıma ihtimali gösterir. Bu bağlamda, siyasal partilerin parti içi örgütlenmede, yönetim kademelerinin belirlenmesinde ve adayların tespitinde demokratik teamülleri ne ölçüde uyguladıkları da topluma verdikleri mesaj kadar büyük öneme sahiptir. Seçmenler, çoğu zaman, siyasal partilerin ülke yönetimi için vaat ettiği demokratik hedeflerden önce, parti içinde bu demokratik bilincin ve teamüllerin yerleşikliğine ve işleyişine bakarlar. Bu nedenle parti içi demokrasi meselesi pek çok ülkede tartışılan, üzerine akademik çalışmalar yapılan bir konudur. Yaklaşık yüz yıl önce Alman Robert Michels, Siyasal Partiler adlı kitabında, bu meseleyi ele almış; parti içi demokrasi eksikliğini günümüzde çokça bilinen “Oligarşinin Demir Yasası” kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Siyasal partilerde demokratik bilinç o günden bu güne çok gelişmiş olsa da “Oligarşinin Demir Yasası”nın, çoğu ülkede geçerli olduğundan bahsetmek hâlâ mümkündür. Türkiye’de halkın yönetimde söz sahibi olmasının tarihi, Osmanlı’nın son döneminden itibaren yüz yıl kadardır. Bu sürecin önemli bir bölümü kesintilerle geçmiştir. Siyasal partilerin Türkiye’deki varlığı da, buna yakın bir süreye denk gelmektedir. Ancak, tıpkı demokratik yönetim gibi, partilerin varlığı da sürekli kesintilere uğramıştır. Bununla birlikte siyasal partilerin iç işleyişinde demokratik değerler, özellikle erken dönemlerde yeterince yer

almamıştır. Bu sorunların, günümüzde de belli ölçüde hâlâ sürmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmada, modern demokrasilerde iktidar aygıtını elde etmenin yegâne aracı olan siyasî partilerin iç işleyişlerinde demokratik teamüllere yeterince yer verip vermedikleri, Türkiye'deki bazı siyasî partilerin parti tüzükleri bağlamında ele alınmıştır. Bu çerçevede, günümüzde parlamentoda yer alan ve en fazla oy alan dört siyasal partinin (Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Halkların Demokratik Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi) tüzükleri incelenmiş ve bu partilerin parti içi demokratik işleyişleri hakkında değerlendirmede bulunulmuştur. Örnek olarak seçilen dört partinin tüzüklerine bakıldığında, bu metinler bağlamında, yönetim kademelerini demokratik teamüllere göre belirlemeye çalıştıkları, buna uygun mekanizmaları kurdukları görülmüştür. Diğer taraftan siyasal partilerde demokrasiyi engelleyen pek çok husus bulunmaktadır. Bunlar: Siyasal partilere üye olma mecburiyeti, üyelik aidatı, lider etkisi, partilerde delegelere dayalı seçim yöntemi, memurların siyaset yasağı ve yaygın itaat kültürüdür. Bu çalışmada, metin incelemesini içeren betimsel yöntemden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal partiler, parti içi demokrasi, Türkiye.

Giriş

Devletin siyasal bir örgütlenme olarak ortaya çıkması ve her geçen gün yaşamın pek çok yönüne müdahale etme hakkı ve gücünü geliştirmesi ile birlikte bu güce kaynaklık eden devlet otoritesinin (egemenliğinin) kim tarafından kullanılması gerektiğine dair sorular ve arayışlar da sürekli buna eşlik etmiştir. Bu soru ve arayışların yanıtı istisnaları olmakla birlikte uzun süre boyunca bazen tek bir kişinin (monarşi) bütün devlet otoritesinin hâkimi olması şeklinde tezahür ederken bazen de seçkin küçük grupların (oligarşi) otoriteyi ele geçirmesi biçiminde olmuştur. Son birkaç yüzyıldan bu yana ise başta Avrupa ve Kuzey Amerika olmak üzere birçok ülkede iktidarın yegâne kaynağının halk olması gerektiğine dair görüş ve düşünceler doğmuş ve gelişmiştir. Başka bir ifade ile kimin devlet otoritesini kullanacağına artık halk karar vermektedir.

Demokrasi olarak ifade edilen bu durum aslında yeni bir düşünce değildir. Eski Yunan Şehir Devletlerinde bir süre uygulandı. Ancak bu uygulamada egemenlik yetkisi bütün vatandaşlar değildi. Kadın, köle vb. bazı toplum kesimleri dışarıda tutulmuştu. Yeni dönemdeki demokrasi fikri öncekine kıyasla daha kapsayıcı olup, teorik olarak halkın tamamının egemenliğini esas alsada uygulamada bu pek mümkün olamamaktadır. Eski Yunan dönemindeki demokrasi uygulaması bazı toplum kesimlerini, toplumsal konumları nedeniyle bilinçli olarak dışarda tutarken, yeni dönemdeki demokrasi düşüncesi de uygulamada egemenlikten kaynaklanan yetkilerini bazı zorunluluklar (ülkelerin nüfuslarının kalabalık olması, vatandaşların bilinç düzeyi, herkesçe alınacak kararların zaman alabilecek olması ve maliyetlerinin yüksek olma ihtimali vb.) nedeniyle doğrudan kullanamamaktadır. Demokrasi fikrini benimsemiş ülkelerde halkın tamamının zorunlu sebeplerle egemenlik hakkını doğrudan kullanamaması bu konuda yeni arayış ve çözümlerin gelişmesine neden olmuştur.

Temsil demokrasi fikri bu arayışların sonucu olarak önerilmiş ve bugün yaygın bir kabule sahip olmuştur. Böylece ülkelerde önceden belirlenen koşullar çerçevesinde nüfusun, yasalarla belirlenmiş bir kesimine kendi adlarına egemenliğin belli kısımlarını kullanacak kişi ve kurumları (iktidarı) belirleme hakkı tanınmaktadır. Bu hak sayesinde toplumun bir kesimi, geneli adına karar vermektedir. Bu belirleme aralıkları yapılan ve halkın görüşlerini yansıtan seçimler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu işleyişte en önemli araçlar ise siyasal partilerdir. Partiler benimsedikleri siyasal tutumlar ve bu çerçevede hazırladıkları programlarla iktidar makamını belirleme yetkisine sahip halkın ilgi ve desteğini kazanmaya, çalışmaktadırlar. Seçmenleri ikna sürecinde partilerin ortaya koyduğu strateji, politika ve programlar kadar halkın onayını alabilecek kişiler de önem

arz ettiğinden partiler toplumda itibar kazanmış, çeşitli alanlarda kabiliyetleri ile temayüz etmiş kişileri listelerinden aday gösterme eğilimindedirler.

Gelişmiş demokrasilerde siyasal partiler rollerini büyük ölçüde bu prensipler bağlamında oynamaya çalışırken az gelişmiş demokrasilerde durum biraz daha farklıdır. Günümüzde kendini demokrasi veya cumhuriyet olarak niteleyen pek çok ülkede siyasal partiler bir bakıma sadece isim olarak vardır. Ülkelerin çoğunda ya tek parti vardır ya da birden fazla parti olsa da pek çoğunun iktidara gelmelerine olanak tanınmamaktadır.

Gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş demokrasilerde ülkenin demokratik düzeyi, bir yandan da siyasal partilerin içindeki demokratik iklim ile yakından ilgilidir. Başka bir ifade ile toplumun demokrasi düzeyi ile siyasal partilerin sahip olduğu demokrasi düzeyi arasında bir paralellik bulunmaktadır. Ülkenin demokrasi standartları ne kadar yüksekse başta siyasal partiler olmak üzere diğer kurumların da sahip olduğu demokrasi düzeylerinin yüksek olması beklenir. Tersine demokrasi düzeyi düşük olan bir ülkede siyasal parti ve diğer kurumların sahip olması gereken demokrasi standartlarının da yüksek olması beklenmez.

Günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde halk, demokrasi standartlarının yüksek olmasından yana olup, böyle bir iklimin gelişmesi için sahip olduğu araçları etkin bir biçimde kullanmaya çalışmaktadır. Bu nedenle halkın, kendisine daha fazla demokrasi ve iyi yaşam koşulları vaat eden siyasal partileri iktidara taşıma eğilimine sahip olması beklenmektedir. Bu durumda yönetimde yüksek demokratik standartlar vaat eden siyasal partilerin iç işleyişlerinin de demokratik ilkelere göre şekillenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte az veya çok gelişmiş demokrasilerde siyasal partilerin iç işleyişlerinde her zaman demokratik tutumlar içinde olmadıkları gözlemlenmekte, bu durum da bir taraftan eleştirilere ve akademik çalışmalar konu olabilmekte diğer taraftan partiler içinden yeni partilerin doğuşuna zemin hazırlamaktadır.

Osmanlı toprakları üzerinde ve onun devamı niteliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasi fikri ve siyasal partilerin geçmişi çok eskiye dayanmaz. Osmanlı’nın son döneminde mutlak monarşiden parlamenter monarşiye geçilerek bir bakıma halkın yönetimde söz hakkı olmasına imkân tanınmıştır. Fakat bu durum içsel ve dışsal bazı sebeplerle kesintiye uğramıştır. Bununla birlikte Cumhuriyetin kurulmasından kısa bir süre önce siyasal sisteme dâhil olan partiler veya siyasal partilerin bir kısmı her zaman aynı etkinlikte olamamışlardır.

Cumhuriyetin kurulmasından kısa bir süre sonra yeniden birden fazla siyasal partinin kuruluşu ve faaliyet göstermesine izin verilmiş olsa da bu izinler çeşitli gerekçelerle kısa sürmüştür. Cumhuriyetin kuruluşundan yaklaşık 20 sene sonra bir kez daha çok partili siyasal sistemin önü açılmıştır. Ancak yüz yılı aşkın süredir Türk siyasal yaşamında iktidar aracı olan siyasal partiler farklı dönemlerde farklı tutumlara maruz kalmışlardır. Bazı dönemlerde sadece sınırlı bir kısmının siyaset yapmasına izin verilirken bazı dönemlerde ise parti yöneticilerin siyaset yapması yasaklanarak fiilen partiler işlevsiz hale getirilmeye çalışılmıştır.

Son yetmiş beş yılda Türkiye’de çok partili bir siyasal yaşam bulunmaktadır. Bu sayede toplumdaki pek çok fikir partileşebilmekte ve iktidar adayı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte parti içi demokrasi meselesi Türkiye’nin siyasal partileri için de çoğu zaman gündeme gelmekte ve çeşitli şekillerde tartışmalara konu olabilmektedir. Ayrıca bazı partiler bu nedenle içlerinden yeni partiler doğurabilmekte ve hatta zayıflayıp, kapanmaya kadar giden süreçler yaşayabilmektedirler. Kök parti açısından yaşanan bazı olumsuz durumlar, genellikle dallar olarak niteleyebileceğimiz kökten doğmuş yeni partiler için de çoğu zaman benzer sonuçlar doğurabilmektedir.

Türkiye’de son 20 yılda çok güçlü bir biçimde tek başına iktidarda bulunan, başta ekonomi ve demokrasi gibi pek çok alanda standartları oldukça yükselttiğine inanılan Adalet ve Kalkınma Partisi de son dönemde benzer bir durumla karşılaşmıştır. Uzun süre bu partide siyaset yapan, farklı tarihlerde cumhurbaşkanlığı, başbakanlık ve bakanlık görevlerini yürüten bazı isimler partide yeterli demokratik ortam bulamadıkları gerekçesiyle istifa ederek iki yeni parti (Deva Partisi ve Gelecek Partisi) kurmuşlardır. Adalet ve Kalkınma

Partisi'nin de benzer gerekçelerle 20 yıl kadar önce başka bir partinin veya geleneğin (Milli Görüş) içinde doğmuş olması ve bugün benzer bir iddia ile karşılaşması doğacak yeni partilerin de ileriki zamanlarda aynı ithamlarla karşılaşabilme ihtimalini barındırmaktadır.

Bugün iktidar partisi için yaşanan bu durum diğer siyasal partiler için de geçerlidir. Ülkenin diğer partileri de benzer gerekçelerle bünyelerinden yeni partiler doğurmuşlardır. Belki de bu nedenlerle Türkiye'deki siyasal parti sayısı bugün yüz civarındadır. Daha önce buna yakın gerekçelerle kurulup, toplumsal taban bulamadığı için kapanmış olan onlarca parti de düşünüldüğünde parti içi demokrasinin işleyişinin onlar için taşıdığı değer kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Yukarıda kısaca verilen bilgiler ışığında bugün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan dört siyasal partinin, parti tüzükleri bağlamında parti içinde demokrasi ilkelerini ne düzeyde işlettiklerini konu alan bu çalışmada, önce demokrasi kavramı ve demokrasi uygulamaları hakkında bilgi verilecektir. Ardından demokrasinin başlıca ilkeleri, siyasal partilerin demokrasilerdeki yeri ve Türkiye'de siyasal partilerin doğuşuna kısaca bakılacaktır. Çalışmanın son başlığında ise Türkiye'de parti içi demokrasi meselesi örnek olarak seçilen dört siyasal partinin tüzükleri bağlamında değerlendirilecektir.

Demokrasi Kavramı, Uygulamaları ve İlkeleri

Demokrasi siyasal ve bilimsel dilde sıkça kullanım alanına sahip olan bir kavram olup, Yunanca'da demos halk, halk kitlesi veya tam yurttaşlık ile egemen olmak, iktidarı kullanmak gibi anlamlara gelen kratein kelimelerinden oluşmaktadır. Böylece demokrasi kısaca halkın «demos» doğrudan veya dolaylı iktidar kullanımı, halk egemenliği veya çoğunluğun egemenliği şeklinde tanımlanabilir (Meier'den aktaran M. G. Schmidt, 2001: 13). Yunanlılar demos terimini yoksullar ya da çokluk yönetimi manasında kullanmaktaydı (Heywood, 2015:170). Webster sözlüğünde demokrasi “en üst iktidarın halkta bulunduğu ve halkın belli aralıklarla tanınan özgür seçimlerde, temsilcilerini seçtiği, temsil ve devredilmiş otorite yoluyla halk tarafından dolaylı olarak kullanılan hükümet biçimine imkân veren siyasi sistem” olarak tanımlanmıştır (Tunç, 2008:1115). Demokrasinin en çok bilinen tanımlardan biri de Abraham Lincoln tarafından yapılmıştır. 1864 yılındaki Getysburg Söylevinde Lincoln demokrasiyi “halkın halk tarafından ve halk için yönetimi” olarak tanımlamıştır (Heywood, 2015:171). Duverger'e göre demokrasinin en basit ve en gerçekçi tanımı şöyledir: “İdare edenlerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, idare edilenler tarafından seçildiği bir rejim” (Duverger, 1974: 453).

Demokrasi normatif ve ampirik olmak üzere iki boyuta sahiptir. Yukarıdaki tanımlar normatif demokrasiyi açıklamaktadır. Sözlük anlamından hareketle olması gerekene işaret eder. Halk yönetimi ve halk için yönetim tanımları bu çerçevede düşünülebilir (Gözler, 2015:103). Normatif demokrasi ideali yansıtır ve halkın tamamının arzularına uygun bir yönetim tarzını ifade eder. Arend Lijpart'a göre böyle bir demokrasi türü hiçbir zaman olmamıştır (Lijphart, 1996:11). Ampirik demokrasi ise ideali değil, ideale yakın olanı tanımlar. Demokrasinin tanımı konusunda olması gerekene değil, olana bakar. Demokratik olarak kabul edilen rejimlerin ortak yanlarını göz önünde bulundurur. Böylece olabildiğince vatandaşların arzularına uygun yönetim biçimi kast edilir (Gözler, 2015:104). Robert Dahl, bu tür rejimleri ideal demokrasilerden ayırmak için poliarsşi tabirini kullanmıştır (Dahl, 1998:9).

Demokrasi egemenliğin kullanılması bakımından da tasnif edilmiştir. Buna göre demokrasi: Doğrudan, temsili ve yarı doğrudan demokrasi olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Doğrudan demokrasi halkın bizzat ve aracısız olarak kararını açıkladığı uygulamadır. Teorik kökeni Rousseau'nun halk egemenliğine (sosyal sözleşme) dayanmaktadır. Bu demokrasinin ilk örneği Antik Yunan sitelerinde ortaya çıkmıştır. Bu sitelerde halk “Agora” ve “Forum” denen yerlerde bir araya gelerek “Ecclesia” adlı meclisi oluştururdu. Bu meclis savaş ve barışa karar verir, hakimleri atardı. Temsili demokrasi (halkın temsilcileri marifetiyle yönetime katıldığı demokrasi türüdür). Milli Egemenlik ilkesine dayanır. Kararlar halkın tamamı tarafından değil, temsilcileri olarak belirledikleri kişilerce alınır. Yarı doğrudan demokraside ise egemenlik halk ve temsilcileri arasında paylaşılmıştır.

Referandum, halk vetosu, halk teşebbüsü bu uygulamanın bazı araçlardır (Gözler, 2015: 106).

Halkın kendi kendini yönetmesi manasına gelen demokrasi uygulamada doğrudan, temsili ve yarı doğrudan demokrasi biçiminde tezahür etse de demokratik olarak nitelenen her idari rejim aynı seviyede değildir. Günümüzün iyi demokrasileri liberal olarak tanımlanmaktadır. Liberal bir demokrasinin başlıca koşulları ise bazı yazarlarca sıralanmıştır. Bu yazarlardan biri Robert Dahl (1998) olup, başlıca demokratik koşulları şöyle sıralamaktadır:

- Seçilmiş görevliler,
- Kapsayıcı seçme hakkı.
- Özgür ve adil seçimler,
- Yönetim kademeleri için yarışma hakkı,
- İfade özgürlüğü,
- Alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma hakkı ve
- Örgüt kurma ve örgütlere serbestçe katılma hakkıdır.

İlgili yazın bağlamında başlıca demokratik ilkeler: Milli egemenlik, seçme seçilme hakkı, katılım, özgürlük, eşitlik, çoğulculuk, hoşgörü, hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı şeklinde özetlenebilir.

Demokrasinin İşleyişinde Siyasal Partilerin Rolü

Ülke nüfuslarının artması ile birlikte doğrudan demokrasinin uygulaması da zorlaşmıştır. Toplumunu oluşturan bütün bireylerin Eski Yunan’daki gibi Agora benzeri yerlerde bir araya gelip doğrudan karar alması günümüzde birkaç ülkedeki çok küçük topluluklar/idari birimler (İsviçre’deki bazı kantonlarda böyledir) dışında neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Doğrudan demokrasinin imkânsızlığı yukarıda da belirtildiği gibi temsili demokrasi ilkesinin gelişmesine yol açmıştır. Temsili demokrasi ilkesinin yerleşip gelişmesinde siyasal partiler önemli bir yere sahiptir. Siyasal partiler bu işleyişte aracılık vazifesi görmektedirler.

Özellikle liberal demokrasiler açısından bakıldığında siyasal partiler demokrasinin yapılanmasında ve iktidarın kullanılmasında başka hiçbir kurum tarafından doldurulamayacak bir role sahiptirler (Yayla, 2003: 221).

Kavramsal olarak siyasi partiler: “Seçim veya başka bir yoldan hükümet iktidarını kazanmak amacıyla örgütlenmiş insanlar grubu” şeklinde tanımlanmaktadır (Heywood, 2015:303). Sartori’ye göre partiler seçimlerde kendilerini diğerlerinden ayıran etiketlere sahip olan, kamu örgütlerine seçimler vasıtası ile üyeler yetiştirme gücüne sahip politik gruplardır (Sartori’den aktaran Yayla, 2003: 227).

2820 Sayılı Siyasal Partiler Kanunu’na göre siyasi partiler, “Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmalarını ve açık propagandalarını ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır”.

Siyasetle ilgilenen tek kurum siyasal partiler olmamakla birlikte onları diğer örgüt biçimlerinden ayıran ve aşağıda sıralanan temel bazı özelliklere sahiptirler (Yayla, 2003: 222):

1. Siyasi karar oluşturma gücünü tek başına veya bir koalisyonla ele geçirme doğrultusunda bilinçli bir hedef tercihi,
2. Bu amaç doğrultusunda seçimler yoluyla halk desteği,
3. Ve daimi bir örgüt yapısı”dır.

Heywood siyasal partileri Sivil Toplum Kuruluşları ve diğer baskı gruplarından 4 Yönü İle ayırmaktadır (Heywood, 2015:302):

1. Partiler bir siyasal makamı kazanarak iktidarı kullanmayı amaçlar.
2. Partiler biçimsel olarak “kart taşıyan” üyeliklerle örgütlenmiş bir bedendir.
3. Partiler, yönetim politikasının sorun edindiği her konuya değinecek şekilde geniş kapsamlı sorunlara odaklanmayı benimserler.
4. Partiler paylaşılan siyasal tercihler ve genel bir ideolojik kimlik etrafında belli düzeylerde birlik ve bütünlüğe sahiptirler.

Hague vd. göre siyasal partilerin beş temel fonksiyonu bulunmaktadır (Hague vd. aktaran Yayla, 2003:223-224):

1. Siyasal partiler yönetici ve yönetilenler arasında bir iletişim kanalıdır.
2. Siyasal partiler toplumsal talepler ve menfaatlerin ayıklanarak ve birleştirilerek daha iyi ifade edilebilir ve gerçekleştirilebilir hale gelmesine imkan sağlar.
3. Siyasal partilerin iktidara gelmesi ile parti liderleri kolektif toplumsal hedefleri gerçekleştirmeye çalışırlar.
4. Siyasal partiler kamu görevlerini dolduracak, üstlenecek elit kadroları toparlar, yetiştirir ve bu görevlere hazırlarlar.
5. Partiler vatandaşlar açısından duygusal bağlılık veya karşıtlık yaratacak olgular teşkil ederler.

Dursun ise (2008:263-264) siyasal partilerin, “menfaatlerin ifade edilmesi ve birleştirilmesi, siyasal devşirme ve siyasal toplumsallaştırma” olmak üzere üç temel işleve sahip olduklarını belirtmektedir.

Siyasal Partilerin Doğuşu

Duverger, partilerin kökenini parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna dayandırmıştır (Duverger, 1974: 16). Başka bir anlatımla siyasal partiler öncelikle parlamentolar ve anayasal hareketler çevresinde gelişme imkânı bulabilmişlerdir. Özellikle Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sonrasında burjuvazi, aristokrasiye karşı güç elde etmiş ve bunun yanı sıra halk kitleleri siyasal bir aktör haline gelerek tarihin öznesi haline dönüşmüşlerdir. Bu anlamda parlamento gruplarının arasındaki mücadele sınıfsal çıkarların çatışmasına yaslanmaktadır. Seçim komitelerinin doğuşu da yine bireyin siyasal katılma süreçlerinin yani güç kazanarak aktör haline gelmesinin bir neticesidir (Göktürk, 2016:249). Siyasal partilerin ilk örnekleri, XIX. yüzyılda Avrupa da ve İngiltere’de görülmektedir.

Duverger’e göre, 1850’li yıllara kadar Amerika’nın dışında bugünkü anlamda siyasal partiler yoktu. Onların yerine buralarda fikir akımları, halk kulüpleri, felsefi dernekler ve parlamento grupları vardı; ancak gerçek partiler yoktu (Duverger, 1974: 15).

Modern siyasal partiler esas itibari ile Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’nın 18 ve 19. yüzyıl sosyal ve siyasal tarihinin kendine özgü koşullarında ortaya çıkmışlardır. Bununla birlikte demokrasi pratiğinin 20. yüzyılda aldığı şekil, bu yapıların varlıklarını sürdürmelerine imkan tanımıştır (Erdoğan, 2001:59). Siyasal partilerin ortaya çıkmasını sağlayan başlıca sebep, siyasal iktidarın kaynağı ve egemenlik anlayışındaki gelişmelerdir. Egemenliğin aristokrasi, teokrasi ve oligarşi gibi dar alanda cereyan ettiği ve toplumun bütün kesimlerine iktidar olanağı verilmediği, toplumlarda siyasal partilerin varlığı da düşünülemezdi. Bu nedenle siyasal partiler ancak iktidara erişimin bütün toplum kesimleri için mümkün olduğu dönemlerde doğmuşlardır (Dursun, 2008: 257). 1950 den sonra ise partiler dünyanın diğer bölgelerinde de ortaya çıkmaya çalışmışlardır.

Demokratik rejimlerde kalıcı bir yer edinen siyasal partiler günümüzde çeşitli yönleri ile ön plana çıkarılarak tanımlanmaktadır. Bu tasniflerden biri siyasal partilerin örgütlenmelerine göre yapılmıştır.

Buna göre siyasal partiler iki temel tipe ayrılmaktadır. Birincisi kadro partileri olup, ilk partilere örnek oluştururlar. Genellikle siyasal yelpazenin sağında bulunurlar. Maddi gücü, şöhreti vb. meziyetleri olanlar üye olabilir. Bunların dışında kalanlar üyeliğe kabul edilmez. Parti disiplini zayıftır. Genellikle seçim zamanlarında aktif olurlar. İkinci grubu kitle-yığın partileri oluşturur. Oy hakkının toplumun tüm fertlerine doğru genişlemesi ile ortaya çıkmışlardır. Üye çoğunluğuna dayanmaktadır. Kurucuları varlıklı olmadığından üye sayısı önem arz etmektedir. Üye sayısı çoğaldıkça oy potansiyelleri artmaktadır. Önemli olan üyelerin niteliği değil, niceliğidir. Genellikle komünist ve faşist partiler bu parti tipinin örnekleri olarak gösterilmektedir (Dursun, 2008:266-267).

Partiler ayrıca parti sistemleri açısından da gruplandırılmışlardır. Parti sistemleri ile bir ülkedeki partilerin sayısı ve bunların meydana getirdiği sistemler anlaşılmaktadır. Bununla birlikte parti sistemleri ülkelerde siyasal sistemin genel özellikleri ve bu ülkelerde siyasal rekabete imkân tanınıp, tanınmamasını da anlamaya yardımcı olur. Buna göre parti sistemleri: Tek Partili Sistemi; İki Parti Sistemi ve Çok Parti Sistemi olmak üzere üçe ayrılır. Sarotri’ye göre bir ülkede beşten fazla parti varsa ancak çok parti sisteminden bahsedilebilir (Dursun, 2008:269-273).

Türkiye’de Siyasi Partiler ve Parti İçi Demokrasi Konusu

Tunaya’ya göre 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutîye’te kadar açık bir çoğulculuk bulunmamaktadır. Ona göre bu tarih aynı zamanda Osmanlı’da çok partili rejimin de başlangıcıdır (Tunaya, 1988:3). Bu tarihten itibaren siyasal partiler kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde kurulan İttihat ve Teraki Partisi ile Hürîyet ve İtilaf Partisi siyasal süreçte etkili olmuşlardır. Özellikle İttihat ve Teraki Partisi uzunca bir süre iktidarda bulunduğu gibi dönemin çok önemli siyasi meselelerinde de belirleyici olmuştur (Teziç,1976:182).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tek parti (Cumhuriyet Halk Fırkası, daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır) yönetimde etkili olmuştur. İki kere çok partili yaşama geçme girişimi olmuşsa da yaşanan bazı olumsuz siyasi gelişmeler gerekçe gösterilerek çok partili siyasal yaşam terk edilmiştir. Bu durum 1946 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde tek parti devletle adeta bütünleştiği gibi parti lideri de “tek adam”, “millî şef” gibi isimler almıştır. 1946’da özellikle dış koşulların dayatması ile çok partili yaşama geçilmiştir. Böylece yeni partiler ortaya çıkarak iktidar mücadelesine girişmişlerdir. Buna rağmen ilk seçimlerin yapıldığı tarzı, seçim sistemleri gibi nedenlerle 1960’a kadar seçimlerde genellikle Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi etkili olmuştur. Diğer partiler iktidar erkini ele geçirme konusunda yeterli başarıyı gösterememişlerdir.

1960 darbesinden sonra siyasal parti sayısında hızlı bir artış göze çarpmaktadır. Bu artış bir taraftan farklı kişi ve grupların var olan siyasi partilerin politik tutumlarını benimsememesinden kaynaklanmıştır. Diğer taraftan önemli bir kısmı içinse yeni parti arayışlarının başlıca nedeni buldukları partilerinin işleyişinin ve parti içi makamlara gelme için verilen yarışın yeterince demokratik bulunmamasıdır.

Böylece cumhuriyetin kuruluşundan 2016 yılına kadar kurulan ve bugün çoğu siyasal yaşamda yer almayan 330 siyasi parti kurulmuştur (Tesav, 2019). 2016’dan bugüne kurulan yeni siyasal partiler de göz önüne alındığında bu sayı 350 civarına yükselmektedir.

Günümüzde farklı siyasi düşüncelere mensup onlarca parti bulunmaktadır. Hemen hemen bütün bu partilerin temel hedefi iktidarı elde edip, demokratik prensiplerin ülkede yerleşmesine katkı sağlamaktır. Ülkenin demokratik standartlarını daha ileriye götürmek isteyen partiler acaba iç işleyişlerinde demokratik özellikleri gösteriyorlar mı sorusu önemlidir. Bu soru çoğu kez olumsuz yanıtlar içermektedir. Parti içi demokrasiyi yeterli bulmayan siyasal yaşamdaki kişiler partilerinden ayrılarak yeni partiler kurma yoluna gitmektedirler. Bu adeta bir fasit daireye dönüşmektedir. Kendilerine göre buldukları partiler içinde yeterli demokratik ortamı bulamayan kimi siyasiler yeni ve büyük bir demokratik ideal ve söylemle yeni partiler kurmakta topluma ve aktif siyaset yapmak

isteyenlere bu çerçevede mesajlar iletmektedirler. Ancak gerek iktidar olma olanağı bulabilen gerekse bu olanağa ulaşmayan bu yeni siyasal partiler için de benzer gerekçelerle çoğu zaman yeni partiler doğurmak adeta kaçınılmaz olmaktadır.

Parti içi demokrasi ve demokrasinin parti içinde işleyişine engel olan başlıca etkenler

Temsili demokrasinin en önemli araçları olan siyasal partilerin örgütlenme ve parti üst yönetimine kişileri seçme konusunda demokratik prensiplere göre hareket edip etmemeleri, mesela demokrasinin gereklerinden olan katılım, eşitlik, özgürlük, çoğulculuk gibi kavramlar partilerin iç işleyişlerinde geçerli olup olmadığı parti içi demokrasinin temel soruları arasındadır. Ayrıca partilerde neden sürekli bölünmeler yolu ile yeni partiler ortaya çıkmakta ve özellikle ülkemizdeki partilerde lider sultasından şikâyet edilmektedir?. Bu soru da çok önemli olup parti içi demokrasi ile yakından ilgilidir.

Parti içi demokrasiden kasıt, partilerin yönetim kademelerinin bütün parti üyelerine açık olduğu, herkesin bu makamlar için yapılacak yarışlara eşit şekilde katılabildiği, en alt kademedен en üst kademeye kadar bütün üyelerin parti içinde görüşlerini çekinmeden ve partiden atılma tehdidi altında olmadan ifade edebildiği, gerektiğinde parti görüşlerine ve liderine muhalefet edebileceği bir parti iklimi bulabilmesi olarak açıklanabilir.

Partiler demokrasi için büyük değer taşıyıp, çoğu zaman iç işleyişlerinde demokratik teamüllerle yönetiliyor olsalar da daima demokratik teamülleri işlettikleri söylenemez. Bu nedenle pek çok kez parti içinde yaşanan demokrasi dışı tutumlar eleştirilmekte ve bilimsel çalışmalara konu olabilmektedir. Öyle ki Robert Michels 1911 yılında yazdığı “Oligarşinin Tunç/Demir Yasası” adlı eserinde büyük örgütlerin demokratik olup olmadıkları bağlamında partilere ve parti içi demokrasi meselesine de değinmiştir. Michels, bu eserinde sosyalist ve sosyal demokrat partiler, işçi sendikaları ve kooperatifler gibi nitelikleri gereği demokratik yapı ve işleyişe sahip olması gereken örgütlerin, neden zamanla kaçınılmaz olarak azınlık bir grubun yönetimine dönüştüğünü izah etmeye çalışmıştır. Ona göre parti yöneticileri seçimle geliyor olsalar da bir süre sonra dar bir seçkin kesimin parti yönetimine egemen olması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu nedenle bu örgütlerde küçük bir grubun değiştirilmesi çok zor oligarşik yönetimini ortaya çıkarmaktadır. Ona göre bunun temelinde örgütlerin doğası yatmaktadır. Oligarşinin ortaya çıkmasını sağlayan şey örgütlerdir. Yazar, “Oligarşinin Tunç/ Demir Yasası” olarak tanımladığı bu durumu bazı sebeplere bağlamaktadır. Bunlardan biri örgütlerde artan uzmanlaşma ihtiyacının uzman olmayanları üst kademelerden uzaklaştırması, örgütlerin üye sayısının fazla olması nedeniyle herkesin üst yönetim mevkileri için mücadele etmemesi ve parti içi terfide üst yönetime bağlılığın öncelenmesidir. Ayrıca liderlerin yetenek ve vasıflı olmaları ile örgüt içi iletişim kanalları üzerindeki denetim de bunda etkili olmaktadır.

Parti içi demokrasi meselesi üzerine eser veren başka bir yazar da Masesi Ostrogoski'dir. Yazar, Demokrasi ve Siyasal Partilerin Organizasyonu adlı eserinde parti içi demokrasiye engel durumları açıklamıştır. Ona göre partilerin örgütsel büyümesi partiye ve demokrasiye zarar verebilir. Milletvekilleri oy verenlerin etkisi yerine parti içi kliklerin etkisine girebilirler (Yayla, 2003:229).

Michels ve Ostrogoski'nin parti içinde demokratik işleyişin bozulmasına dair yukarıdaki görüşlerinin yanı sıra ilgili yazında bu işleyişi etkileyen başka unsurlara da yer verilmiştir. Gökçe, bu unsurları aşağıdaki gibi sırlamıştır (2013:69-76):

1. Cinsiyet ve Yaş Engeli: Partilerin üyeliklerinin genellikle erkeklerden oluşması ve bunlarında genellikle orta ve üstü yaştakilerden olması parti içi demokrasinin gelişmesini sekteye uğratan bir durumdur.

2. Maddi Engel: Siyasi partilerin finansmanı partilerin demokratikleşmesi bakımından belirleyici bir etkidir. Yunan Şehir devletlerinden bugüne genellikle siyasi süreçte katılanlar belli bir maddi gücü sahip kişiler olmuşlardır. Çoğu zaman seçme ve seçilme hakları belli maddi gücü olanlara tanınmıştır.

3. Delegation Dayalı Teşkilat Yapıları: Partilerin merkez ve taşra teşkilatlarının delegelerin oyları ile belirlenmesi demokratik bir yol olarak görülmesi ile beraber demokratik olmayan uygulamalar da içermektedir. İşleyiş genellikle yönetim makamında yer alanların delegeleri, delegelerin ise zamanı geldiğinde ilgili yöneticileri seçmesi biçiminde gerçekleşmektedir.

4. Parti Üst Yönetimlerinin Belirleyiciliği: Parti içi yönetim kademelerinin belirlenmesinde parti merkez organlarının ve daha özel olarak parti liderinin belirleyici olması demokratik işleyişe engeller oluşturabilecek bir durumdur.

5. Parti Yöneticilerinin Görev Sürelerinin Belirsiz Olması: Siyasi partilerde özellikle yönetim kademelerinde yer alanların sürelerinin belirsiz olması da parti içinde demokratik işleyişe engeldir. Her ne kadar partilerde görev periyotları belli olsa da genellikle bir kişinin en fazla kaç sefer bu görevlere seçileceği belirtilmemektedir. Bu da yıllarca aynı kişilerin parti yönetimlerinde görev yapmalarının yolunu açarken, başkalarının da bir bakıma önünü kapatmaktadır.

Türkiye’de parti içi demokrasiyi engelleyen bazı etkenler

Günümüzde Türkiye’de parti içi demokrasinin sağlıklı olarak işlememesine neden olan birkaç önemli unsurdan bahsedilebilir. Bunlar: Siyasal Kültür, Sosyal Yapı, Seçim Sistemi, Baskı Grupları ve Parti Liderliği şeklindedir (Tan, Çiçek ve Koçar, 2015: 355). Başka bir çalışmada parti içi demokrasi etkileyen unsurlar hukuki olanlar ve hukuk ötesi olanlar biçiminde iki kısma ayrılmıştır. Hukuki etmenler içinde parti disiplini, üyelerin partiye karşı yükümlülükleri (aidat yükümlülüğü, sadakat), partiyi temsil edeceklerin seçimi, kadın kotası ve seçim sistemleri olarak sıralanmıştır. Hukuk ötesi etmenler ise siyasal kültür, parti iktidarın kişiselleşmesi ve toplumun ekonomik yapısı şeklinde açıklanmıştır (Küçük, 2015 183-357).

Önceki sayfalarda Türkiye’de partilerin kuruluşu ve gelişimi ile genel olarak parti içi demokrasiyi etkileyen unsurlara kısaca yer verildi. İzleyen sayfalarda günümüzde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alan ve son seçimde aldıkları oy oranı itibari ile ilk dört sırayı oluşturan siyasal partilerin parti içi demokrasi açısından kısa bir değerlendirmesine yer verilecektir. Bu değerlendirme büyük ölçüde Gökçe tarafından sıralanan ve parti içi demokrasiyi etkileyen başlıca unsurlar bağlamında yapılacaktır. Başka bir anlatımla Türkiye’deki parti içi demokrasi konusuna yaş, cinsiyet, ekonomik durum (üyelik aidatı), delege belirlemesi, üst yönetimin belirleyiciliği ve parti görevlilerinin görev süreleri ile bazı kesimlere siyaset yasağının olması ve itaate dayalı yaygın siyasal kültür gibi bazı gerekçeler çerçevesinde bakılacaktır.

Yaş ve Cinsiyet Engeli: TBMM’de yer alan dört siyasal partinin yaş ve cinsiyet açısından pozitif ayrımcılık yapıp yapmadıkları veya yaş ve cinsiyet açısından engelleri olup olmadığı sorusunu cevaplamak üzere ilgili partilerin tüzüklerine bakıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Ocak 2019 tarihli Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Tüzüğü’nün 5’inci maddesinde “Partili her birey; Parti içinde çalışmalara katılarak, siyasal ve toplumsal hayatla ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirme ve siyasete aktarma hakkına sahiptir” denilmektedir. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında “Partideki görevlendirmelerde ve seçimlerde; Parti içi demokrasi ve üyelik hukuku kuralları gözetilerek liyakat, ehliyet ve güven, en başta aranacak belirleyici ölçütler olarak kabul edilir” ibaresi yer almaktadır. Parti tüzüğüne göre 18 yaşını dolduran herkes partiye üye olabilir. Partiden istifa edenlerin yeniden partiye alınması yetkisi parti kurullarına aittir. Tüzüğün 14’ncü maddesinde ise partinin bütün kademe görevleri ve temsil yerlerinin Tüzük kuralları içinde partili her üyeye açık ve hizmet etmek için aday olunabilecek yerler olduğu belirtilmiştir.

Tüzüğün 19’uncu maddesinde ise parti görevlerini yapmak üzere, ilçe ve belde yönetim kurullarınca parti üyeleri arasından köy, mahalle ve sandık bölgesi temsilcilikleri veya üç kişiden az olmayan temsilci kurullarının oluşturulabileceğinden ve bu kurullarda kadın ve gençlerin asgari birer temsilci ile temsil edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Tüzüğün 69’uncu maddesine göre büyük kongre delegesi olsun veya olmasın, partiye kayıtlı her üye, partideki makamlara aday olabilir veya aday olarak gösterilebilir.

Parti tüzüğünün 83/1 ve 83/2'nci maddelerinde ise partinin kadın ve gençlik kolları hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre partiye üye olan her kadın, kadın kolları üyesi, 30 yaşından küçük her üye ise gençlik kolları üyesi sıfatına haiz olur.

Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğünün 98'inci maddesinde ise Parti İçi Demokrasi Hakemliği Kurulu ve oluşumundan bahsedilmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğünde özel olarak parti içi görevlere ve milletvekilliği ile belediye başkanlığı, meclis üyeliklerinde gençler ve kadınlar için özel bir düzenleme göze çarpmamıştır. Bununla birlikte partinin teklifi ile milletvekilliği, belediye başkanlığı ve yerel meclislerin üyeliklerine seçilme yaşının 18'e indirilmesi gençlere yönelik pozitif bir ayrımcılık olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan özellikle milletvekilliği, belediye başkanlığı, yerel meclis üyelikleri, il ve ilçe başkanlıkları ve parti yönetim kurullarında kadın ve genç sayısının henüz yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir.

9-10 Mart 2018 tarihinde yapılan kurultayda kabul edilen Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü'nün 2'nci maddesinin j fıkrasına göre "cinsiyet eşitliğinin toplumsal yaşamın her alanında uygulanmasını sağlamak, kadına karşı her türlü şiddeti önlemek" partinin amaçları arasında sayılmıştır. 4'üncü madde de üyeliğin herkese açık olduğu belirtilmiştir. 20'nci maddede parti meclisi toplantılarına kadın ve gençlik kolları başkanlarının oy hakkı olmaksızın katılabileceği belirtilmiştir. Parti tüzüğünün 27'nci maddesinde Kadın ve Gençlik Kolları'ndan bahsedilmiştir. Aynı madde de partinin her il ve ilçe yönetiminin yıllık bütçelerinin en az %10'luk kısmını kadın ve gençlik kolları için ayırması gerektiği belirtilmiştir. Tüzükte il, ilçe örgütleri yönetim kurulları toplantılarına ve merkez kurulların toplantılarına kadın ve gençlik kolları başkanlarının oy hakkı olmaksızın katılabileceği hüküm altına alınmıştır. 56'ncı maddeye göre "merkez yoklaması yoluyla saptanacak milletvekili, il genel meclisi ve belediye meclisi adaylıklarında, parti meclisi seçiminde, il ve ilçe yönetim kurullarının seçiminde, il kongre delegeleri ve kurultay delegeleri seçimlerinde yüzde otuz üç (%33) cinsiyet ve yüzde yirmi (%20) gençlik kotası uygulanır."

Son seçimde aldığı oy itibari ile TBMM'de 3'üncü büyük parti konumunda olan Halkların Demokratik Partisi (HDP)'nin 22 Haziran 2014 tarihli tüzüğünde cinsiyet ve yaş ile ilgili hükümler incelendiğinde HDP'nin özellikle kadınlara yönelik pozitif bir yaklaşım içinde olduğu dikkat çekicidir. Parti tüzüğünün birinci maddesinde parti tanımı içinde özel olarak partinin pek çok kesimin partisi olacağına vurgu yapılmış bunlar arasında kadınlar ve gençlerin adı da zikredilmiştir. Üçüncü maddesinde tüm karar alma mekanizmalarında kadınlar lehine en az eşit temsilin esas alınacağı ve uygulanacağı belirtilirken, f maddesinde ise tüm karar alma mekanizmalarında gençlerin temsiline bahsedilmektedir. Partide genel başkan, il, ilçe başkanlıklarında eş başkanlık yöntemi benimsenmiştir. Buna göre biri erkek biri de kadın olmak üzere iki kişi bu görevlere seçilmektedir. Parti tüzüğüne göre partinin ilkelerini benimseyen ve 18 yaşını dolduran herkes partiye üye olabilir. Üyelik parti kurullarınca onaylandıktan sonra kabul edilir. Üye olanlar partinin tüm yönetim kademelerine aday olabilir. 39 ve 40'ıncı maddelerde gençlik ve kadın kolları düzenlenmiştir.

TBMM'de son seçimde aldığı oy itibari ile dördüncü parti konumunda olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin 8 Kasım 2009 tarihli tüzüğünde cinsiyet ve yaş ile ilgili düzenlemeler şöyledir: Tüzüğe göre parti ilkelerini benimsemiş, 18 yaşını doldurmuş, belirlenmiş aidatı ödeyen herkes MHP'ye üye olabilir. Üyelik parti kurullarının onayına bağlıdır. İsteğin reddi halinde ilgili kurullara süresi içinde itiraz edilebilir. Üye olarak kabul edilenler 3 ay geçmişse parti içi her türlü göreve adaylık hakkı kazanır. Tüzüğün Yan Kuruluşlar başlıklı 15'inci maddesinde kurulacak birimler arasında kadın ve gençlik kollarının isimleri de sıralanmıştır.

Parti Üyeliği ve Partiyeye Ekonomik Katkı Engeli: Türkiye'de parti içi demokrasiyi etkileyecek unsurlardan belki de en önemlisi üyelik ve bunun da belli miktarda bir ödeme şartına bağlı olmasıdır. Siyasal partilerin kurul ve başkanları belirlenirken genellikle üye olanlar, hatta bir sonraki başlıkta görüleceği gibi üyelerin içinden de küçük bir kısım üye (delegeler) belirleyici olmaktadır. Partilere üye olmayanların parti organlarının seçiminde, parti program ve politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olmaları, partide görev almak için

aday olmaları neredeyse mümkün değildir. Bu da toplumun büyük bir kesiminin görüşünün partilere yansımaya engel olmaktadır. Öyle ki seçimlerde partiye oy veren seçmen sayısı ile partilere üye olan seçmen arasında bazen birkaç misli fark olabilmektedir. Her seçimde istikrarlı bir biçimde bir partiyi seçerek iktidara getiren seçmenlerin o partinin politikalarının ve parti içi görevlerin belirlenmesinde söz sahibi olamaması çelişkili bir durumdur. Seçmenlerin partilerin iş ve işlemelerin, karar süreçlerine katılmayışının bireysel iradi bazı engelleri olsa da onların dışında, onlardan kaynaklanmayan bazı engellerin de olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Bu engellerden biri partiye önceden belirlenmiş bir üyelik aidatı ödenmesi gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Pek çok kişi bu nedenle partilere üye olmaktan imtina etmektedir. İncelemeye konu dört partinin de üyelere belirlenmiş oranlarda üyelik aidatı talep ettiği görülmektedir. Ak Parti üyelere a) Giriş aidatı: En az 1 en fazla 5. 000 TL. b) Üyelik aidatı: En az 1 en fazla 1. 000 TL talep ederken; CHP üyelere yıllık olarak 12-600 TL istemektedir. HDP’de ise aylık olarak üyelere talep edilen aidatın alt sınırı 5 TL, üst sınırı ise 250 TL’dir. MHP’nin ne kadar aidat talep ettiği bilgisine ulaşamamıştır. Ayrıca partiler yerel ve genel seçimlerde aday olmak isteyen kişilerden değişik oranlarda ödeme talep etmektedirler. Partiye yapılan bağışlar da göz önüne alındığında talep edilen oranların bir kısmı çok fazla olmasa da ödeyenler lehinde bir durum ortaya çıkarabilmektedir. Başka bir ifade ile bu ödemeleri yapabilenlerin parti içi görevlere gelme olasılığı bu ödemeleri yapamayanlara göre artmaktadır.

Parti Başkan ve Kurulları Seçiminin Delegelelere Dayanması Zorunluluğu: Türkiye’de parti içi demokrasiyi etkileyen unsurlardan biri de parti içi kişi ve kurullara seçimde delegelerin belirleyiciliğidir. Yukarıda da belirtildiği gibi partilerde görev yapmak, parti içinde söz söyleyebilmek için Türkiye’de partilere üye olmak zorunludur. Ancak uygulamada bütün üyelerin doğrudan söz sahibi olmamaktadırlar. Bunun yerine parti içinde de bir tür temsili demokrasi uygulanmaktadır. Yani üyelerin içinden belli bir kısmı belirlenene koşullarda bu yetkiyi kullanmaktadır. Genellikle adaylık, gizli oy ve açık tasnif ile yapılan delege seçimleri özü itibar ile demokratik bir usuldür. Ancak uygulamada çoğunlukla parti yönetimlerinin işaret ettiği kişiler delege seçilir. Ardından delegeler parti kurullarını seçer. Veya belli bir delege sayısının çağrısı ile delegelerce olağanüstü kongre çağrısı yapılır. Parti delegeleri seçimlerinde zımnî olarak parti yerel ve merkez örgütleri etkili olduğundan delegeler de genellikle tercihleri mevcut yönetim ve kişiler lehinde kullanma eğilimi içinde olmaktadır. Bununla birlikte il, ilçe yönetim kurullarının bir kısmı, partilerin belediye başkanları, milletvekilleri ve merkez kurullarında yer alan bazı kişilerin de doğal delege olması mevcut yönetim dışında birilerinin yönetim kademelerine gelmesini güçleştirmektedir. Mesela Ak Parti tüzüğüne göre “belde, ilçe veya il başkanlığına adaylık başvurusu, o kongrede oy kullanma hakkına sahip delege tam sayısının en az % 5’inin Divan Başkanlığı veya noterlikçe tevsik edilmiş imzasını taşıyan yazılı isteği ile yapılır.” Ayrıca Ak Parti’de genel başkan adayı olabilmek için tüzüğün 69/2’nci maddesine göre büyük kongre üye sayısının en az yüzde yirmisinin yazılı önerisi gerekiyor. Olağan üstü kongreye davet de büyük kongre delegelerinin en az 1/5’nin talebi ile mümkündür.

CHP tüzüğünün 41’inci maddesine göre il ve ilçe kongrelerinde başkan adayı olabilmek için üye tamsayısının %10’nun yazılı önerisi gerekmektedir. 47’nci madde de ise Genel Başkan adayı olmak için üye tamsayısının en az yüzde beşinin (%5) yazılı önerisi gerekir. Yine aynı maddeye göre Parti Meclisi üyeliğine aday olmak için en az on (10) kurultay delegesinin ya da Genel Başkanın yazılı önerisine ihtiyaç bulunmaktadır. 48’inci maddeye göre olağanüstü kongre için parti genel başkanı, parti meclisi kararı veya kurultay üye tam sayısının 1/5’nin daveti ile mümkün olabilir.

HDP Olağan Büyük Kongre, il ve ilçe kongrelerinin toplantı yeter sayısı, delege tam sayısının salt çoğunluğudur. Eş genel başkanlar, Parti Meclisi ya da Genel Kongre delegelerinin beşte birinin yazılı isteğiyle, Genel Kongre olağanüstü olarak toplantıya çağrılabilir.

MHP’de parti tüzüğünün 40’inci maddesine göre her kademe kongresinin toplanması için delege üye sayısının salt çoğunluğu ile toplanabilir. İlk toplantıda bu sağlanamazsa toplantı ertelenir. İkinci toplantı hazır bulunan delegelerle yapılır. Genel başkan büyük kongrede delege üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçilir. 63’üncü maddeye göre olağan

büyük kongre merkez yönetim kurulu kararı ile toplanabilirken; olağanüstü büyük kongre ise genel başkan, merkez yönetim kurulu ve toplam delege sayısının 1/5'inin isteği ile toplanabilir. Bu tespitinin imza veya noter marifeti ile belgelenmesi gerekiyor.

Görüldüğü gibi dört partide de parti kurulları, il, ilçe başkanları ve merkez kurulları ile genel başkan ancak belli bir delege sayısına bağlı olarak seçilebilir. Yine olağanüstü kongrelere çağırma ve bu kongrelerde aday olma da genellikle belli bir orandaki delege sayısına bağlıdır. Partilerin özellikle büyük kongre delege sayılarının en az bin, il düzeyindeki delege sayılarının da yüzlerce kişiden oluşması nedeniyle partilerin mevcut yönetim kademelerini belli bir delege sayısına ulaşılarak değiştirmek de oldukça zor olabilmektedir.

Parti İçi Görevlere Getirilmede Parti Üst Yönetiminin Belirleyiciliği: Ülkemizdeki partilerin çoğu lider merkezli olduğundan parti içi kademelere gelecek kişilerin seçiminde de özelde parti genel başkanı genelde ise parti merkez kurulları etkili olmaktadır. Parti genel başkanı ve parti genel merkezinin istemediği kişilerin parti içi görevlere gelmesi çok zor olduğu gibi bir şekilde orada kalmaları da aynı şekilde zordur. Ayrıca parti milletvekili adayları, belediye başkan adayları ve yerel meclis üyeleri de çoğunlukla parti genel merkezi tarafından belirlenir. Partiler özellikle milletvekili ve belediye başkan adaylarının tespitinde merkez yoklaması ve aday yoklaması yöntemlerini esas almaktadırlar. Aday tespitinde nadiren ön seçim yöntemine başvurulmaktadır.

Parti genel merkezlerinin belirleyici olduğu diğer alanlar, koşullar oluştuğunda parti kurullarını görevden el çektirme hakkıdır. Bu hak sayesinde parti üst kurulları parti politikaları ile çeliştiği düşünülen, parti üst yönetimine muhalefet eden kişi ve kurulları görevden alabilmektedirler. Bu durum bir bakıma üst yönetimden farklı düşünen, onlara muhalefet etmek isteyen partideki görevli kişi ve kurulların itaatini zımni olarak doğurmaktadır. Parti görevlileri ve kurullarının bir kısmı üst yönetimin görüş ve politikalarını benimsemese de üst yönetimin sahip olduğu bu hak nedeniyle çoğu zaman susmak durumunda kalmaktadırlar. Bunun dışında parti içi disiplin de parti genel merkezlerini parti içinde güçlü konuma yükseltmektedir. Özellikle "parti huzurunu bozma", "izinsiz demeç verme" gibi bazı disiplin suçları genel başkan ve parti merkezlerinin parti içi muhalefeti geriletme aracı olarak işlev görebilir. Yakın zamanda pek çok partinin bu yolu işleterek bazı parti içi muhalifleri disipline sevk ettikleri, disiplin süreci sonunda ilgili kişileri ya partiden ihraç ettikleri ya da kendi iradeleri ile istifa etmelerini sağladıklarına şahit olunmaktadır.

Parti Yöneticilerinin Görev Süreleri: Türkiye'de parti içi demokrasiye tesir eden unsurlardan biri de parti yönetim kademelerine seçilecek kişilerin görev sürelerinin en fazla ne kadar olacağına belirsiz olmasıdır. Başka bir ifade ile seçim kanunu ve partilerin tüzükleri gereği 2 ile 3 yıl gibi sürelerle partilerin yerel ve merkez organları seçimleri ön görülmüş olsa da buralarda görev alacak kişilerin en fazla kaç kez bu seçimlere katılabilecekleri Ak Parti dışında (en fazla aralıksız 3 dönem) belirsizdir. Ak Parti de genel başkan ve parti il ve ilçe başkanlıklarında da en fazla üst üste üç dönem kuralı uygulanmaktadır. HDP'de ise tüzükte buna ilişkin bir düzenleme göze çarpmamakla birlikte uygulamada eş başkanların değiştirildiğine tanık olmaktayız. Çoğunlukla Parti yöneticilerinin görev sürelerine bir sınırlama konulmamış olması nedeniyle Türk siyasal hayatında on yıllarca parti genel başkanlığı, milletvekilliği, bakanlık, belediye başkanlığı, il başkanlığı vb. görevlerin aynı kişilerce sürdürüldüğü görülmektedir. Görev süreleri belirsiz olunca özellikle parti genel başkanları parti içinde güçlü pozisyonlar elde edebilmektedir. Bu durum aşağıda da görüleceği gibi bir taraftan delege seçimi, parti kurulları gibi organların parti genel başkanlarının etkisi ile şekillenmesinden diğer taraftan güçlü lider imgesinden ve buna bağlı olarak gelişen itaat kültüründen kaynaklandığı söylenebilir.

Yukarıda sayılan gerekçelerin dışında aşağıdaki nedenlerle de parti içi demokrasinin etkilendiği söylenebilir.

Güçlü Liderlik ve İtaat Kültürünün Yaygınlığı: Genelde dünyada özelde ise ülkemizde parti içi demokrasiyi etkileyen unsurlardan biri de güçlü parti liderliği ve seçmenlerin bu liderle kurdukları itaat bağı ile açıklanabilir. Özellikle karizma ve benzeri unsurlarla desteklenen

ve uzun yıllara dayanan ve ayrıca taraftarlarınca neredeyse sorgulanmayan parti liderliği, partilerde demokrasinin gerçek manada yerleşmesine engel olabilir. Yakın tarih, pek çok ülkede bu tür parti liderlerinden azımsanmayacak örnekler sunmaktadır. Bu örneklerin pek çoğunda parti liderleri ülkenin yönetimini de ele geçirdiklerinde o makamlardan da güç devşirerek uzun süren bir siyasal yaşama sahip olabilmektedirler. Böylece parti içinde de güçlerini ve kalıcılıklarını pekiştirmektedirler. Bunda elbette parti taraftarlarının bu liderlerle geliştirdikleri itaat ilişkisi de büyük bir etkiye sahiptir. Parti taraftarları söz konusu liderlere karizma, güç veya kutsiyet atfederek onlara bağlılıklarını sürekli gösterebilmektedirler. Bu bağlılıkta gelenekler, asabiyet, inançlar, ideolojiler gibi etkenler belirleyici olabilmektedir.

“Özellikle II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dönem, neredeyse tümüyle ideolojik partiler ve onların liderlerinin tarihi olarak tanımlanabilir. Almanya’da Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi lideri Hitler, İtalya’da Ulusal Faşist Parti lideri Mussolini, İspanya’da Falanjist Parti lideri Franco, Yugoslavya’da Komünist Parti lideri Tito, Rusya’da Sovyetler Birliği Komünist Partisi lideri Stalin, Çin’de Komünist Parti lideri Mao Zedong, Afrika’da Afrika Ulusal Konseyi gençlik lideri Mandela bu kapsamda değerlendirilebilir” (Arpacı, 2018: 134). Bu tür liderlikler ve bağlılıklar çoğunlukla demokratik düzeyi düşük ülkelerde göze çarpsa da yer yer demokrasi düzeyi yüksek olan ülkelerde de görülebilir. Konrad Adenaur Alman Hıristiyan Demokrat Partisi’nin liderliğini uzun süre elinde bulundurması buna örnek verilebilir (Turan, 2011:2).

Türkiye açısından parti liderliğine bakıldığında benzer bir durum görülmektedir. Türk toplumunda geçmişten beri var olan lider ve izleyiciler arasındaki güçlü bağ, günümüzde de devam etmektedir. Turan’a göre, Türk Siyasal Partileri’nin en önemli özelliklerinden biri oligarşik liderlik yapısına sahip olmalarıdır. Bu özellik nedeniyle siyasal partiler liderlerini yenilemekte büyük güçlük çekmektedirler. Bu nedenle 1961-1980 arasında Cumhuriyet Halk Partisi başkanı İsmet İnönü hariç parti liderleri değişmemiştir. Hatta Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş gibi bazı liderler birbirlerinin devamı olan farklı partilerde liderliklerini sürdürmüşlerdir. Turan, partilerde liderlerin kalıcılığını devletçe tetiklenen ve yönlendiren toplumsal yapı, tek parti dönemi etkisi, merkezi devlet yapısının etkisi, himaye ilişkileri, liderliğin egemenliğini destekleyen kültür, adaylara atfedilen karizma benzeri özellikler, partilerin örgüt yapısı ve üyelik biçimi, aday belirleme yöntemi ve kongre biçimi, parti liderinin performansına dayalı seçim siyasal yapı, milletvekillerinin devir hızı (sürekli değişmesi), askeri müdahalelerin lidere mağduriyet alanı oluşturması ve lider değişiminin oluşturacağı olası risk ve belirsizlikler gibi unsurlarla açıklamıştır (Turan, 2011: 2-16). Turan’ın sıraladığı bu özellikler arasında liderin karizmatik özellikleri ve parti içi delege sistemi liderin kalıcılığında öne çıkan unsurlar olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında parti liderinin inandırıcılığı, seçimlerdeki başarısı, seçimde bıraktığı güven de önemli yere sahiptir. Ayrıca genelde Türk Toplumunun özelde ise seçmenlerin gelenekleri, inançları veya sahip oldukları ideolojiler de lidere karşı tutumlarını belirlemektedir. Doğu toplumlarında devlete atfedilen kutsiyet onu yönetenlere de geçirilebilmektedir. Yani liderler de bu kutsiyetten paylarına düşeni fazlaca alarak izleyiciler üzerine bir bağlılık etkisi oluşturmaktadır.

Yukarıda sıralanan özelliklerin yanı sıra milletvekili veya belediye başkanı adaylarının kim olacağına belirlenmesinden, siyasal patronajın nasıl tevzi edileceğine kadar oldukça geniş bir alanda otorite kullanan siyasi parti liderleri, örgütsel otonomiye kısıtlayarak büyük bir güce sahip olmaktadır. Batıdaki benzerlerinden farklı olarak Türkiye’deki siyasi liderler, parti örgütlenmeleri üzerinde güçlü bir etki ve denetim kurarak, hemen her konuda tek başlarına kararlar alabilme tekeline sahip olmaktadır (Arpacı, 2018:136).

Kamu Görevlilerinin Siyaset Yasağı: Türkiye’de parti içi demokrasiyi etkileyen unsurlardan biri de kamu görevlilerine (daha dar manada memurlara) getirilen siyaset yapma yasağıdır. Gerek kamu hizmetlerine girme gerekse kamu hizmetlerini sunmada eşitliği ve tarafsızlığı sağlamak için getirilen bu yasak yaklaşık olarak 3 milyonluk eğitimli ve nitelikli bir kesimin karar alama sürecine dahil olmasına engel olmaktadır.

Dünyada kamu görevlilerinin siyasal partilerle ve hükümetlerle ilişkilerinde genellikle üç düzenin uygulandığı görülmektedir: Birinci düzen memurların kısırlaştırılmasıdır. Buna göre kamu yönetimleri, personel düzeni yönünden yansızlık ilkesine uymalıdır. Memur

görevi başında bulunduğu sürece, siyasal etkinliklerde bulunamaz ve siyasal düşüncesini açıklayamaz. Devlet memuru görevini yaparken, kamu hizmetlerini yerine getirirken, “tarafsızlık” (yansızlık) ilkesine doğrultusunda vatandaşlar arasında siyasi ayırım yapamaz. Bu düzen İngiltere, Fransa, Türkiye gibi ülkelerde uygulanmaktadır. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 2670 sayılı kanunla değişik 7’nci maddesi tarafsızlık ve devlete bağlılık kenar başlıklı maddesinde bu durum düzenlenmektedir. Buna göre devlet memurları siyasi partilere giremezler. Siyasi partilere üyelik memuriyetten atılmayı gerektiren bir durumdur. İkinci düzen bağimli kılma sistemidir. Bu düzende memur hükümetteki partiye bağlı olmak ve parti lehine hareket etmek zorundadır. 1937’de Hitler döneminde kabul edilen bir kanunla memurlar Führer ve Reich’a bağlı davranmak zorundaydılar. Üçüncüsü memurların sadece belli bir siyasal partiye girmesini yasaklayan sistemdir. Buna sınırlı tarafsızlık sistemi de denilir. Ör. 1950’de ABD’de kabul edilen İç Güvenlik Kanunu (Mc Carran Kanunu) memurların komünist partilere girmesini yasaklıyordu (Akgüner, 2016: 33-35). Yukarıda da görüldüğü gibi genellikle ülkelerde memurlara siyaset yapma yasağı bulunmaktadır. Bunun başlıca nedenlerinden biri devlet ve memurun birliği düşüncesidir. Başka bir ifade ile memur kamu hizmetini üretirken bağlı olduğu siyasal iktidardan ve nihai aşamada devletten farklı bir düşünceye sahip olamaz. Memur siyasal iktidarın emrindedir ve kamusal hizmetleri onun direktifleri doğrultusunda vermek durumundadır. İkinci bir husus kamusal hizmetlerin üretiminde tarafsızlık ve yansızlığın sağlanmasıdır. Tarafsızlık ayrıca kamu görevine girecek kişilere karşı devlet ve siyasal iktidarın tarafsızlığını da içerir. Bu yönleri ile bakıldığında memurların siyaset yasağının makul ve kabul edilebilir yönleri olsa da diğer yönü ile siyaset yasağı çoğu uzun bir eğitim ve öğretim sürecinden geçen bu nitelikli kitlenin ülkedeki kamusal politikaların karar alma süreci dışında kalmasına neden olmaktadır. Yükseköğretimde çalışan öğretim üyeleri (sadece partilerin genel merkez organlarında görev alabilmektedirler) hariç diğer kamu görevlileri kamu görevlerinden istifa etmeden siyasal partilere üye olamazlar, kurumlarda siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasal görevlere aday olamazlar. Bununla birlikte hakim ve savcılar ile silahlı kuvvetler mensupları istifa sonrasında eski görevlerine dönemezler (Kayar, 2018:224-225).

Sonuç

Çağımızda pek çok ülkede siyasal iktidar halkın oyları ile belirlenmektedir. Önceki sayfalarda da belirtildiği gibi halk bu belirlemeyi siyasal partiler aracılığı ile yerine getirmektedir. Başka bir ifade ile halk siyasal iktidar seçimini siyasal partilerin adaylarına oy vermek sureti ile yapmaktadır. Bu nedenle siyasal partiler ve serbest seçimler bu işleyişte önemli bir rol üstlenmektedirler. Ancak bu rol ülkelerin demokratik düzeyleri ile yakından alakalıdır. Demokratik standartların yüksek olduğu ülkelerde siyasal partilerin rolü de daha güçlü olmaktadır. Demokrasinin yeterince gelişmediği ülkelerde ise siyasal partiler de bu rolü yeterince yerine getirememektedir. Diğer yandan demokrasinin gelişmişliği kadar siyasal partilerdeki parti içi demokrasi de etkili olmaktadır. Bir bakıma parti içi demokrasi ve ülkenin demokratik düzeyi paralel seyretmektedir. Gelişmiş demokrasilerde parti içi demokrasinin de gelişmişliği göze çarparken az gelişmiş demokrasilerde tersi bir durum söz konusudur. Bununla birlikte gelişmiş veya az gelişmiş demokrasilerde parti içi demokrasiyi etkileyen bazı olumsuz durumlar söz konusu olup, bunlar aşağıdaki satırlarda açıklanmıştır.

Zaman zaman çeşitli sebeplerle kesintiye uğrasa da Türkiye’nin de uzun sayılabilecek bir demokrasi ve siyasal partiler geçmişi bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin demokratik düzeyi ve siyasal partilerdeki parti içi demokrasi konusunda bazı sorun alanları bulunmaktadır. Bunların başında siyasal parti üyeliği, üyelik aidatı, partilerde yönetim kademelerinin delegeler marifeti ile belirlenmesi, parti organlarında görev yapmanın bir süre sınırının bulunmaması ve parti içi yönetim kademelerinin belirlenmesinde üst yönetimin belirleyiciliği gelmektedir. Bunlar parti içi demokrasinin gelişiminin kısıtlayan unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Genel olarak Türkiye’deki partiler özel de ise incelemeye konu Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Halkların Demokrasi Partisi partilerinde de benzer bir durum göze çarpmaktadır. Parti tüzükleri bağlamında bir

inceleme yapıldığında yasal zorunluluktan kaynaklı demokratik teamüllerin parti içinde izlendiği kolaylıkla göze çarpmaktadır. Ama uygulamada ve arka planda bazen bu teamüllerin farklı biçimlerde yerine getirildiği, parti üst yönetiminin istemediği birinin parti yönetim kademelerinde yer almasının oldukça zor olduğu göze çarpmaktadır.

Ayrıca memurların siyaset yasağı ve yaygın olan itaat kültürü Türkiye’de genelde demokrasinin özel de ise parti içi demokrasinin gelişmesini engelleyen etkenler olarak sayılabilir. Sonuç olarak Türkiye’de siyasal partiler demokratik yaşamın temel araçları olmakla birlikte ve tüzükleri demokratik prensiplere göre belirlenmiş olsa da uygulamada pek çok partide parti içi demokrasi konusunda sorunlar yaşanabilmektedir.

Kaynakça

- Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü.
- Akgüner, T. (2016). Kamu Personel Yönetimi, İstanbul: Der Yayınları.
- Arpacı, I. (2018). Küresel Dönüşümler Ekseninde Siyasi Partiler ve Liderlik, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C 28, S 1, ss.133-142.
- Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü.
- Dahl, R. A. (1998). On Democracy, New Haven and London: Yale University Press.
- Dursun, D. (2008). Siyaset Bilimi, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Duverger, M. (1974). Siyasi Partiler, (Çev. E. Özbudun), İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Erdoğan M. (2001). Siyasî Partiler, Devlet ve Demokrasi, Liberal Düşünce, No: 23 (Yaz), ss. 59-66.
- Göktürk, G. (2016). Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri, Sosyoloji Konferansları, No: 54 (2016-2), ss. 245-273.
- Gökçe, A. F. (2013). Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, C. 5, S.9, 65-79.
- Gözler, K. (2015). Anayasa Hukukuna Giriş, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Halkın Demokrasi Partisi Tüzüğü.
- Heywood, A. (2015). Siyasetin Temel Kavramları, (Çev. Hayrettin Özler), Ankara: Adres Yayınları.
- İyi Parti Parti Tüzüğü.
- Kayar, N. (2018). Kamu Personel Yönetimi, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Küçük, T. S. (2015). Parti İçi Demokrasi, İstanbul: XII Levha Yayıncılık.
- Lijphart, A. (1996). Çağdaş Demokrasiler (Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri), (Çev. E. Özbudun ve E. Onulduran), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Michels, R. (2001). Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy (Translated by Eden and Cedal Paul), Ontario, Batoche Books.
- Resmi Gazete (1983), Siyasal Partiler Kanunu, Kanun Numarası: 2820 Kabul Tarihi: 22/4/1983, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 24/4/1983, Sayı: 18027.
- Schmidt, M. G. (2001). Demokrasi Kuramlarına Giriş. (M. E. Köktaş, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Tan, M., Çiçek, Y. ve Koçar, H. (2015). Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 2, ss. 347-366.
- Tesav (2019). 1923’ten Bu Yana Kurulan ve Kapatılan Siyasal Partiler, <http://www.tesav.org.tr/wp->

content/uploads/2017/03/3.1923ten_Bu_Yana_Kurulan_ve_Kapatilan_Siyasi_Partiler.pdf, Eriřim Tarihi: 15.10.2019.

- Teziç, E. (1976). 100 Soruda Siyasi Partiler, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XII, Y. 2008, S. 1-2, ss. 1113-1132.
- Tunaya, T. Z. (1988). Türkiye’de Siyasal Partiler, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Turan, İ. (2011). Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No 45, (Ekim 2011), ss. 1-21.
- Yayla, A. (2003). Siyaset Teorisine Giriş, Ankara: Liberte Yayınları.